

LEONARDA DACEWICZ
Białystok

Kilka uwag o mikrotoponimach gwarowych na topograficzno-turystycznych mapach Puszczy Białowieskiej i okolic

Na wstępie warto przypomnieć, że *mikrotoponimy* są to nazwy własne, określające drobne obiekty terenowe: pola, łąki, lasy, bagna, drogi, części wsi itp. – praktycznie każde miejsce, w którym zaznacza się obecność lub jakakolwiek działalność człowieka. Są więc ściśle związane z życiem i działalnością człowieka, kulturą materialną i duchową, z ukształtowaniem terenu, charakterystyczną dla tego terenu fauną, florą itd. Jako rzecz naturalną należy więc traktować fakt, że przeważnie są nadawane poszczególnym obiektom przez ludność, która zamieszkuje dany teren. Nierzadko są to nazwy wzięte z zasobu słownictwa gwarowego. Można zaryzykować stwierdzenie, że mikrotoponimy w największym stopniu odzwierciedlają charakterystyczne dla danego obszaru zjawiska gwarowe.

Opisy gwar występujących na obszarze Białostoczczyzny i ich dość szczegółową lokalizację znajdziemy w bogatej literaturze przedmiotu. Z racji wieloetnicznego osadnictwa, w tym znaczącego udziału osadnictwa ruskiego (białoruskiego i ukraińskiego), występują tu gwary wschodniosłowiańskie. Krótki przegląd prac poświęconych tej tematyce zawiera jeden z niedawno opublikowanych artykułów M. Sajewicza *Z metodologii badań nad słowotwórstwem peryferyjnych gwar białoruskich Białostoczczyzny*¹.

Z dokonanego przeglądu wynika, że gwary okolic Narewki i Białowieży są najdalej na południe wysuniętymi gwarami białoruskimi na terenie

¹ M. Sajewicz, *Z metodologii badań nad słowotwórstwem peryferyjnych gwar białoruskich Białostoczczyzny*, [w:] *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*, Lublin 2001, s. 77–104.

Białostocczyzny. Do tych gwar przedostały się pewne elementy charakterystyczne dla północno-zachodnich gwar ukraińskich i polskich. Wynika to z ich usytuowania na polsko-białorusko-ukraińskim pograniczu².

Fakt występowania gwar wschodniosłowiańskich w południowo-wschodniej części Białostocczyzny znajduje potwierdzenie także w zasobie nazw terenowych.

W niniejszym komunikacie przeglądowni poddano trzy mapy:

1. Puszcza Białowieska, wyd. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. E. Romera, 1989 r.;
2. Puszcza Białowieska, wyd. Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, 1999 r.;
3. Puszcza Białowieska, wyd. Białowieski Park Narodowy, 2000 r.

Wymienione tu szczegółowe mapy topograficzne obejmują swym zasięgiem obszar Puszczy Białowieskiej, Dolinę Górnej Narwi wraz ze Zbiornikiem Siemianówka. O ile topografia terenu (tak twierdzą znawcy) pozostaje bez zarzutu, o tyle niektóre z zamieszczonych na poszczególnych mapach toponimów i mikrotoponimów odzwierciedlają różnego rodzaju zniekształcenia, zaś białoruskie i ukraińskie nazwy gwarowe uległy spolszczeniu. Brak znajomości gwar i profesjonalizmu w podejściu do nazewnictwa skutkuje tym, że w rezultacie powstają dziwnie brzmiące nazwy, których geneza i motywacja stają się niejasne. Znajomość istniejących na danym terenie gwar czasami pozwala odtworzyć właściwe ich brzmienie.

Nie wszystkie mapy w równym stopniu w celach lokalizacji danego obiektu wykorzystują nazwy terenowe, stąd też nie da się porównać brzmienia tego samego mikrotoponimu na wszystkich mapach. Najmniej mikrotoponimów naniesiono na mapę z 1989 r., a więc przykładów zniekształceń jest mniej niż na pozostałych mapach. Poza tym tendencja do spolszczania gwarowych nazw wschodniosłowiańskich wyraźniej uwidacznia się w ostatnich latach, czego przykładem jest umieszczony na mapie z 2000 r. mikrotoponim *Trzy zagony* – n. pola koło wsi Cisówka, na mapie z 1989 r. ma postać gwarową *Try zahony*, na mapie z 1999 r. częściowo spolszczoną – *Trzy zahony*.

Należy przy tym pamiętać, że z racji wieloetnicznego osadnictwa wiele nazw terenowych na obszarze Białostocczyzny ma postać hybrydalną. Wzajemne wpływy językowe polsko-wschodniosłowiańskie uwidoczniają się na wszystkich płaszczyznach (fonetycznej, morfologicznej)³.

² Ibidem, s. 81.

³ N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, *Polsko-wschodniosłowiańskie związki językowe w mikrotoponimii północno-wschodniej Polski*, [w:] *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, Białystok 1995, s. 206.

Przykłady mikrotoponimów, które na poszczególnych mapach uległy zmianom:

Biendriucha (1989 r.) – n. kolonii nad rzeką Narew niedaleko stacji Siemianówka – może zniekształcenie nazwy *Binduga* (binduga ‘miejsce spławu drewna’); koło m. Gródek jest *Bindziuga* – n. miejsca nad rzeką Narew.

Połynie (1989) – n. kolonii i łąki niedaleko Siemianówki; na mapach z 1999 i 2000 ta sama nazwa brzmi *Połymie*. Prawdopodobnie właściwą nazwą jest *Połynie*, od ukr. *połyn*, *połyń* (odnotowane również w gwarze), czyli miejsce porośnięte piolunem;

Sowiny Grunt (1989) – n. kolonii i pola niedaleko Dubin – zniekształcenie dzierzawczej nazwy *Sawin* (od cerk. im. *Sawwa*);

Zawinładażnik (1989) – n. kolonii niedaleko stacji Cisówka – motywacja nazwy niejasna, w tym samym brzmieniu występuje na mapie z 1999 r., na tej też mapie w pobliżu znajduje się „dziwoląg” *Zawiel daużnik* – n. kolonii i pola, można tu wyodrębnić białoruski wyraz *daużnik* (‘dłużnik?’); na mapie z 2000 r. obu nazw brak;

Kruhlówka (1999) – n. lasu w Dolinie Górnej Narwi, zamiast *Kruhlówka*, może błąd druku;

Postojonne (1999) – n. pola w Dolinie Górnej Narwi, zamiast *Postojanne* (od wsł. *postojat’*) – tak na mapie z 2000;

Wkonie (1999) – n. łąki w Dolinie Górnej Narwi, zamiast *W konie* (pastwisko dla koni);

Wbachnie (1999) – n. bagien przy rzeczce Łuplance, zamiast *W bahnie* (brs. bahno);

Nadatki (1999) – n. pola koło Cisówki, zamiast *Naddatki* (od brs. *naddac’* ‘dać dodatkowo, dodać, nadać’, na mapie z 2000 r. też *Nadatki*;

Ryski (1999) – n. pola, wygonu niedaleko wsi Zaleszany, zamiast *Rezki* od wsł. gw. *ryeski* (od *rezat’* ‘podzielić, pociąć pole na części’);

Koło Krzyżaka (1999) – n. miejsca z mogiłą powstańców nad rzeką Hwożną, zamiast *Koło Krzyżyka* (od *krzyż*, *krzyżyk*), na mapie z 2000 r. *Koło Krzyżyka*;

Czerczeh (1999) – n. pola koło wsi Bachury, na mapie z 2000 r. *Czerech* – obie nazwy niejasne;

Kniaziewka (2000) – n. bagna koło wsi Pogorzelce, zamiast *Knihiniówka* (tak na mapach 1989, 1999), początkowo było *Knihino bołoto* od brs. gw. *kniha* ‘czajka’ (czajka wydaje dźwięk *knihi...*);

Wyżery (2000) – n. łąki koło wsi Kolesne, zamiast *Wyżary* (od brs. *wyżaryna*, *wyżara* ‘wypalony kawałek bagna, lasu’);

Podkruhłe (2000) – n. łąki koło wsi Łozice, zamiast *Podkruhłe* lub *Pod kruhłe* (*Pod kruhłym*) (od brs. *kruhły* ‘okragły’);

Podporób (2000) – n. pola koło wsi Piaski, zamiast *Pod porub* (od wsł. gw. *porub* ‘miejsce gdzie wyrąbano drzewa w lesie’);
Kołoszmatka (2000) – n. pola koło wsi Wiluki, zamiast prawdopodobnie *Koło szmatka* (od brs. szmatok ‘kawałek skóry, tkaniny, też pola’);
Sierchanowo (2000) – uroczysko w Puszczy, zamiast *Sierhanowo* (od brs. ukr. im. Sierhan < Sierhiej < cerk. Siergij);
Księdzewo (2000) – n. pola koło wsi Zaleszany, na mapie z 1999 r. właściwa dzierżawcza nazwa gwarowa *Księdzawo*.

Zniekształcenia, błędny zapis prowadzą do tego, że właściwą postać, a co za tym idzie motywację, niektórych mikrotoponimów trudno jest ustalić, np. *Bojerycha* (2000) – n. pola i *Porpilna* (2000) – n. łąki koło wsi Gnilec, *Punt* (1999, 2000) – n. podmokłego terenu niedaleko Cisówki.

Mikrotoponimy w postaci wyrażen przyimkowych są niewygodne w użyciu, stąd też dość często przekształca się je w konstrukcje substancywizowane lub zadiektywizowane. Uniwerbizacja wyrażen przyimkowych jest procesem żywym, na co wskazują podane wyżej przykłady typu *Wbachnie*, *Podkru-chle*, *Kołoszmatka*⁴.

Podane wyżej przykłady dają podstawę do stwierdzenia, że proces zniekształcania, spolszczania mikrotoponimów będzie trwał. Na szczęście spory zasób nazw terenowych został utrwalony w różnego rodzaju opracowaniach naukowych. Trud zebrania mikrotoponimów używanych na obszarze Białostoczczyzny (i szerzej Suwalszczyzny) zadały sobie Barszczewska N., Głuszkowska J., Jasińska T. i E. Smułkowa, co zaowocowało wydaniem *Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski*⁵. Poza tym można wymienić m.in. prace M. Kondratiuka⁶, B. Tichoniuka⁷, M. Dworakowskiego⁸, L. Dacewicz⁹, w których dokonano analizy kulturowo-lingwi-

⁴ T. Jasińska, *Wyrażenia przyimkowe w mikrotoponimii północno-wschodniej Białostoczczyzny*, [w:] *Studia językowe z Białostoczczyzny*, Białystok 1989, s. 29–31.

⁵ N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, t. I–II, Warszawa 1992.

⁶ M. Kondratiuk, *Elementy bałtyckie w toponimii i mikrotoponimii regionu białostockiego*, Wrocław 1985.

⁷ B. Tichoniuk, *Odapelatywne nazwy terenowe południowej Białostoczczyzny. Słownik topoosnów*, *Studia i monografie nr 106*, Opole 1996.

⁸ M. Dworakowski, *Typy strukturalne w mikrotoponimii Puszczy Białowieskiej*, [w:] *Białostocki Przegląd Kresowy*, t. II, Białystok 1994, s. 89–104.

⁹ L. Dacewicz, *Wschodniosłowiańskie cechy językowe w mikrotoponimii wybranych miejscowości województwa białostockiego*, [w:] *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce*, *Rozprawy Sławistyczne 12*, Lublin 1997, s. 265–269; *Mikrotoponimia miejscowości Mielnik w woj. białostockim*, [w:] *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. XIV/XV, Lublin 1996/1997, s. 355–365.

stycznej mikrotoponimów zebranych w różnych miejscowościach woj. podlaskiego.

Jak wynika z dotychczasowych badań, mikrotoponimy, podobnie jak antroponimy i toponimy, odzwierciedlają dwa główne nurty osadnictwa: mazowiecki i ruski. Obok nazw pochodzenia polskiego i wschodniosłowiańskiego można wyodrębnić dość liczną grupę bałtyzmów, odzwierciedlających udział osadnictwa litewskiego na tym terenie.

Na zakończenie jako ciekawostkę można podać jaskrawy przejaw niekształcenia toponimów na przykładzie nazwy wsi *Gruszki* położonej na bagiennym terenie niedaleko Narewki. Pierwotna nazwa brzmiała *Hruzka* od białoruskiego ap. *hruzki* ‘grząski’, *hruzka* ‘grząsko’, z biegiem czasu pojawiła się nazwa *Hruski*, a następnie *Gruszki*, dla której ze zrozumiałych względów brak właściwej motywacji (dane od informatora – mieszkańca Białowieży).

Skróty

- brs. – białoruski
- cerk. – cerkiewny
- gw. – gwarowy
- n. – nazwa
- ukr. – ukraiński